

Дәріс №7.

Тақырыбы: Аңыздық проза

Жоспар:

1. Миф
2. Хикая
3. Аңыз-әңгімелер
4. Әпсана-хикаят

Мақсаты: Ертегілерден тыс прозалық жанр туралы түсінік беру. Миф, аңыз әңгімелер, әпсана жанрларына жеке тоқталу. Мифологияны зерттеудегі натуралистік, антропологиялық, әлеуметтік, структуралы-антропологиялық, т.б мектептері туралы мағлұмат беру. Аңыздардың композициясы мен баяндау тәсілдеріне тоқталу. Әпсананың түрлері. Аңыз әңгімелерден айырмашылығын ұғындыру. Дүниенің жаратылысы, жерұйық, әулие – әнбиелер, туралы сюжет Қорқыт, Ескендір туралы әпсаналарды оқыту.

Негізгі ұғымдар: миф, хикая, аңыз, әпсана, хикаят, проза, сюжет.

С.Қасқабасовтың «Қазақтың халық прозасы» атты монографиясы жарық көрді. Бұл еңбектерінде ол фольклордағы өзге салалармен салыстыра келе, халық прозасын жанрлар мен жанрлық түрге жіктеудің негізгі принциптерін көрсетіп берді. Фольклорлық прозаны басқа жанрдан бөлектеп алу үшін С.Қасқабасов, оны бірінші, қара сөздермен немесе күнделікті қарапайым әңгімелермен, екінші, көркем әдеби прозамен, үшінші, өлең үлгілерімен салыстырып, сол негізде, оны жанрларға жіктеу принципін анықтап берді. Айтылу ерекшелігіне қарай халықтық проза поэзия түріндегі фольклор үлгілері сияқты белгілі бір әуенде, музыкалық аспаптың сүйемелдеуімен айтылмайды. Оны күнделікті жай әңгімеден ажырату қиын. Күнделікті әңгіме ауызша прозаға жатқанымен, фольклорға жатпайды. Ол тұрақты сюжет құрап айтылғанда ғана фольклорға тән қасиетке ие болады. Фольклорлық прозаның әдеби прозадан айырмашылығы жалпы әдебиет пен фольклордың айырмашылығына сәйкес келеді. Оны іштей жанрға бөлгенде екі топқа ажыратамыз: 1. Ертегілік проза. 2. Ертегіден тыс халықтық проза немесе аңыздық проза. Бұлай топқа жіктеуді ең алғаш көрсеткен орыс фольклортанушысы В.Я.Пропп. Халық прозасын ол іштей «ел сенетін» және «ел сенбейтін» әңгімелер деп жіктейді. С.Қасқабасов осындай тәжірибелерді қорыта келе, халық прозасының жанрға жіктеу принципін былай көрсетеді: Бірінші, жанрлардың атқаратын өмірлік қызметіне қарай. Бұл шарт бойынша, фольклорлық проза танымдық, мағлұматтық, ғибраттық болып көрінеді. Сондай-ақ тамашалық, эстетикалық қызметтері де айтылады. Екінші, шығарманың өмірлік шындыққа қатысына қарай. Бұл принцип бойынша, фольклорлық проза тарихи шындық негізі бар және тарихи шындық негізі жоқ деп бөледі. Үшінші, шығарманың көркемдік сипатына қарай бөледі. Бұл принцип бойынша, халық прозасы қарапайым және көркем болып жіктеледі. Мысалы, миф, әпсананың көркемдік мәні аз болады да, ертегіде көркемдік

қасиет көп болады. Төртінші, айтушы мен тыңдаушының қатысына қарай. Бұл принцип бойынша, туынды, Пропп айтқандай, ел сенетін, ел сенбейтін болып бөлінеді. Бесінші, жанрдың пайда болу мерзіміне қарай. Жанрдың миф, хикая сияқты түрлері ерте дәуірде пайда болғанда, аңыз-әңгімелер бергі дәуірлердің жемісі. Міне осындай принцип бойынша аңыздық прозаның ішкі жанрлары миф, эпсана, хикая деп бөлінеді дейді С.Қасқабасов. Ал, ертегілік прозаның түрі осы принциппен батырлық ертегілер, сатиралық ертегілер, новеллалық ертегілер, қиял-ғажайып ертегілер т.б. деп бөлінеді. Жоғарыдағы жанрға бөлу жөніндегі принциптерді тек С.Қасқабасов ойлап тапқан жоқ, ол арғы-бергі фольклоршылар пікірін қорытып, жіктеген. Аңыздық проза өзінің басты белгілерімен ертегілік прозадан ерекшеленеді. Олардың ертегіден бірнеше айырмашылығы бар. Біріншіден, аңыздық проза тыңдаушысы мен айтушысына баяндалатын оқиғаның өмірде болғанына еш күдік туғызбайды. Екіншіден, аңыздық проза ертегіден бұрын пайда болған жанр. Айта кететін нәрсе, Абылай хан жөніндегі аңыз «Ер Төстік» ертегісінен ерте туды деуге болмайды. Бірақ жалпы аңыз жанры ертегіден бұрын пайда болған. Аңыздық проза бірте-бірте өзгертіп, көркемделіп, ертегілік прозаға ауысады және өз белгілерін сақтап, олармен бірге де өмір сүреді. Үшіншіден, аңыздық прозаның көркемдік қасиеті ертегілік прозадан басым, бірақ танымдық мәні одан жоғары. Аңыздық прозаның түрлері мыналар: 1. Миф 2. Хикая 3. Аңыз-әңгімелер 4. Эпсана-хикаят.

Миф ауыз әдебиетінің ең көне жанры. Миф дегеніміз дүние - әлем туралы қиял-ғажайып түсінік. Қазақ фольклоры тұрғысынан қарағанда миф деп отырғанымыз әлемдік мифология ауқымынан шықпайтын, тіпті типологиялық сипаты мен оған сәйкес келетін дүниенің, жаратылыстың әр түрлі құбылыстары мен объектілерінің пайда болуын, аспан мен жердің жаратылуын, адамзаттың алғаш қалай пайда болғанын және андар мен құстардың шығу тегі мен мінез-құлқын, ерекшеліктерін түсіндіріп баяндайтын прозалық шығармалар.

Адамзат қоғамы дамып, дүние туралы түсінік-сана кеңейген кезде алғашқы қауым адамдары табиғат пен адамның бір емес екенін түсінеді. Қоршаған ортадан, жан-жануарлардан өздерінің ерекшелігі бар екенін ұғады және оның себебін білуге ұмтылады. Сондықтан өздері туралы, аң-құстар жайында түсіндірмелі мифтер шығарады. Алайда алғашқы қауым адамдары көне мифті қиял деп есептемеген, олардың мазмұнына шүбә келтірмеген. Басқаша айтқанда мифтік санадағы адам оны шындық деп білген.

Мифтік сананың алғашқы кезеңінде жанды, жансыз заттарды бөлмеген және адам мен жануарлар арасына шек те қоймаған. Мұндай ұғым дүниедегі нәрселердің бәрінің жаны бар дейтін анимистік сенімді қалыптастырған. Екінші жағынан тотемдік мифтерде ол замандағы миф кейіпкерін жартылай аң, жартылай адам (зооантропоморфтық) кейпінде бейнелеген. Мифтік дәуірде адам әр түрлі нәрсенің кейпіне түсіп өзгеріп кететіндігіне сенген. Мысалы, С.Сейфуллиннің «Көкшетау» поэмасындағы «Ұйықтаған батыр» туралы мифті алуға болады. Демек, қазақ мифіндегі құбылудың себеп-салдары бар.

Ғалымдардың айтуына қарағанда ол үш түрлі себепке байланысты болып келеді. Бірі адам өте шаршағандықтан ұйықтап кетіп, сол бойда басқа, я болмаса аңға, құсқа айналып кетеді. Мұндай мифтер Африка мен Австралияның жергілікті тайпаларының фольклорында өте көп. Қазақ арасында да мұндай мифтерді кездестіруге болады.

Екінші себеп құбылушылық жаза адамның кінәлі болуы. Мұндағы ретінде қабылданады. «Сынтас», «Келіншектау» мифтерінде қыздар әкесінің алдында кінәлі болғандықтан тасқа айналып қалады.

Құбылушылықтың үшінші себебі – зор қауіптен құтылу жолы. Адамға ғаламат қатер төнеді. Содан құтылу үшін ол не тасқа, не жұлдызға т.б. нәрсеге айналып кетеді. Қазақта ондай мифтің бірі Қазығұрт тауындағы «Қырық қыз» деп аталатын тастарға байланысты айтылады.

Адамның қауіптен құтылу не шаршауына байланысты басқа кейіпке түсіп құбылу - адам өзін табиғаттан бөлмеген мифтік сананың алғашқы кезеңіне тән. Ал адамның кінәсына байланысты басқа бір затқа айналуы мифтік сананың кейінгі өскен кезеңіне тән болғандықтан, бұл жаза түрінде адамның еркінен тыс бір себепке байланысты болатын жағдай деп білген. Өйткені бұл уақытта адам табиғат пен өзінің арасында айырма бар екенін ұққан. Кінәлі болып тасқа не аңға айналуы мифтік санадағы адамның сөздің магиялық күдірет күшіне сенуге негізделген. «Келіншектау» мифі.

Қоғам дамыған сайын адамның санасы да өзгереді, өседі. Жаратылыс-табиғатты тануда бұрынғы мифтік түсініктер мен қиялға ғана емес, өздерінің өмір тәжірибесіне де иек артқан. Өздерін қоршаған ортаны, жан жануарларды, әр түрлі құбылыс сырларын білуге ұмтылған. Осыдан келіп әр түрлі түсіндірмелі мифтер шығарған. Оларға аспан денелері, андар мен құстар және адамдар мен рулардың шығу тарихы жайындағы мифтер жатады.

«Классикалық көне мифтің басты кейіпкері - ілкі ата демиург (первопредок-демиург), жасампаз қаһарман (культурный герой). Мифте әлемдегі нәрсенің бәрін жасаушы солар, адам қоғамын, оның әдет-ғұрпын орнатқан да солар, тіршілік атаулының бәрін дүниеге де солар, адамға аң аулап, от жағып, тамақ пісіруді, яғни өмір сүруді үйреткен де солар болып баяндалады». Сонымен, миф кейінгі замандарда тумайды. Ол алғашқы қауым жемісі болып табылады.

Аңыз жанрының арғы түбірі сөз жоқ ежелгі ру-тайпалық қауым кезінде жатыр. Оның көмескі көрінісін рулардың шығу тегін баяндайтын шежірелер мен тайпалардың соғысы туралы әңгімелерден табуға болады.

Аңыз дегеніміз - бір мекеннің, жергілікті жердің я болмаса бір елдің, тайпаның, рудың ауызекі шежіресі (устная хроника), бір аймақта болған оқиғаның әңгімесі. Осыған байланысты аңызда белгілі бір жердің ғана оқиғасы әңгіме болады. Аңызда айтылатын оқиға ұлттық сипатта болып, аймақтық қана болады. Өйткені бір аймақтағы оқиғаға байланысты туған аңыз екінші жерге кең тарамайды. Тіпті тараған күннің өзінде де алғашқы пайда болған аймақтық сипаты сақталады. Исатай-Махамбет жайындағы аңыздар Батыс Қазақстанда кең тараған. Алайда тұрмыс-тіршілігі, наным-сенімі

халықтар мен бір кездерде бөлініп кеткен туыстас халықтардың аңыздары ұқсас болуы мүмкін. Бұған Қорқыт жайындағы аңыздарды айтуға болады.

Аңыз елдің бұрынғы тарихынан, өмірінен мағлұмат беріп білімін кеңейтеді. Сондықтан, оның танымдық функциясы басым. Қазақстанның әр аймағында болған белгілі оқиғаларға байланысты айтылатын аңыздар көп. Сондай-ақ, Әз Жәнібек, Жиренше, Асан қайғы, Абылай, Исатай, т.б. есімдері мен ақтабан шұбырынды кезіндегі оқиғалар және Қазақстанның әр жерінде болған көтерілістер жайындағы ауызша айтылатын прозалық шығармалар мен жер-суға байланысты айтылатын аңыздар бар.

Аңыз жанры ауызша айтылып тарайды әрі оқиғаның болған кезінен бері көп уақыт өтіп, әңгіме әсіреленіп, көркемдік сипат ала бастағандықтан, аңыздың варианттары пайда болып, оқиға көмескі тартады. Тіпті оқиғаның мезгілі де ауысуы мүмкін. Аңыздық прозаның басқа жанрларынан мұның басты шығармашылығы тарихи шындық, ақиқатқа негізделуі.

Қазақ аңызын тарихи және топонимикалық деп екіге бөледі. Тарихи аңыздарда халық оқиғалар мен фактілерді өздерінің арман-мұраттарына сәйкестендіріп баяндайды. Тарихи аңыздарды тақырып-мазмұнына қарай шартты түрде бірнеше топқа бөледі: а) оғыз-қыпшақ заманынан елес беретін аңыздар (Қорқыт, Ахмет Яссауи, Арыстан Алып туралы әңгімелер, ҮШ-ХІІ ғ.); ә) монғол шапқыншылығы мен Алтын Орда кезіндегі оқиғалар жайындағы аңыздар (Шыңғыс, Жошы, Токтамыс, Темір есімдеріне байланысты әңгімелер, ХІІІ-ХҮ ғ.); б) қазақ хандығы тұсындағы оқиғалар мен қайраткерлер туралы аңыздар (Жәнібек, Асан қайғы, Жиренше жайындағы әңгімелер, ХҮ-ХҮІІ ғ.); в) қалмақтарға қарсы соғыс-ұрыстарға байланысты туған аңыздар (Абылай, Қазыбек, Әбілқайыр, Бөгенбай, Қабанбай аттарына қатысты әңгімелер, ХҮІІІ г.); г) Сырым, Исатай, Махамбет, Жанқожалар бастаған шаруалар көтерілісіне байланысты аңыздар (ХҮІІІ-ХІХ ғ.); ХХ ғасыр басындағы ұлт-азаттық қозғалыс туралы баяндайтын аңыздар.

Уақыт өте келе әу баста аңыз түрінде пайда болған әңгімелер өзгеріске ұшырап, оқиға көмескіленеді және тың сапаға көшеді. Сөйтіп эпсана-хикаятқа айнала бастауы мүмкін. Дегенмен, тарихи аңызда бір кезде болған оқиғаның ізі сақталады. Мысалы, «Ақсақ құлан» аңызы бірнеше түрлі баяндалады. Себебі фольклорда тарихи факті сол қалпында суреттелмейді.

Топонимикалық аңыз. Қазақтың топонимикалық аңыздары екі түрлі болып келеді. Бірі тарихи оқиғамен, дәлірек айтсақ, қалмақтар мен қоқандықтарға қарсы соғыстармен байланысты болып келеді де, сол ұрыс болған жерлерді суреттеп, оқиғаны баяндайды. Мысалы, «Сары өзен» деп аталатын күй аңызы.

Топонимикалық аңыздың екінші түріне мекен, жер- судың пайда болуын мифтік ұғыммен байланыстырмай-ақ қиялға негізделе әңгімелейтін шығармалар да жатады. Мәселен, «Жорғабел» аңызы. Мұндай аңыздарда оқиға қайғылы аяқталып, аңыз кейіпкері бақытсыз жағдайға душар болады. Қиял араласқан кейбір аңыздар факті-деректен алыстап, қоспалар қосылады, көркемдік сипат алады. Әсерлігі артады. Сол себепті біртіндеп эпсана-хикаят

жанрына жақындайды. Мұндай шығармалар мағлұмат беруден гөрі эстетикалық функция атқаруға бейімделе бастайды.

Хикая дегеніміз - ел өмірде бар деп сенген неше түрлі жезтырнақ, уббе, албасты, күлдіргіш, жалғыз көзді дәу, шайтан, пері, дию сияқты нәрселер туралы діни нанымға негізделген әңгімелер.

Бұл мақлұқтардың түп тегі - ежелгі замандағы мифтік сана мен діни нанымдар. Зерттеушілердің айтуына қарағанда хикая жанры көне мифтің феодалдық қоғамдағы өзгерген түрі. Алайда хикая жанрының басты ерекшелігі сол айтушы оқиғаның шындығына күмән келтірмейді. Сондықтан, ол оқиғаны болған деп баяндай отырып, тыңдаушыларды сендіруді мақсат етеді. Хикая көңіл көтеру үшін айтылмайды.

Хикаядағы оқиға түнде, тұманды кезде, иен жер, қалың тоғайлы тау іші, айдаладағы қамыс арасында болатындықтан тыңдаушыға қорқыныш тудыратын әңгіме болып келеді. Осындай хикаяның бірі «Мамай батырда» Мамай үйіне келген үш жолаушыға өзінің жезтырнақпен қалай кездескенін әңгіме етеді. Хикаяны айтушылар аңшы, мерген, батыр болып, олар өз басынан өткен оқиғаларды қайтып оралғанда әңгіме етіп айтады. Сөйтіп оқиға біреуден-біреуге айтылу арқылы көпшілікке тарайды.

Алуан түрлі құбыжықтар жайындағы әңгімелер алғашында меморат (естелік) не хикая түрінде пайда болады да, даму барысында біртіндеп ертегіге сінді. Кейбірі өзінше қалыптасады. Албасты жайындағы хикаяларда ел арасына кең тараған. Албасты хайуан кейде адам кейпінде сипатталады. Бұл жөнінде Ш.Уәлиханов: «Албасты әйелдер босанғанда қастандық қылатын жын (дух). Оларды жезтырнақ деп те атайды. Албастылардың басшысы сөрел, бойы үш сажын, аяғы бойына ұласып жатады, тұяғы жұқа болады...

Сөрел орман перісі, кейбір ертегілердің мазмұнына қарағанда Албастының күйеуі, әңгімелерде әрқилы бейнелерде кездеседі. Сөрел қалың жынысты тоғайларда тұрады, түрі адамдарға ұқсас, бірақ кеудесі тым ұзын, ағаштармен теңеседі. Адамды қытықтап өлтіреді», - деп жазады.

Албасты образы мен оның зиянды әрекеті жөніндегі хикая қазақтан басқа көптеген халықтардың (қырғыз, қарақалпақ, өзбек, түрік, татар, құмық, ноғай, түрікпен, ұйғыр, қарашай т.б.) фольклорында, діни нанымдарында кең тараған. Бұл құбыжықтар көне мифтік ұғымдармен байланысты. Сондықтан хикая көне жанр болып есептеледі.

Жезтырнақ - тырнақтары жез болады. Бұл әйел бейнесіндегі жын (дух), орман-тоғайларда мекен етеді. Жезтырнақ туралы хикая тек қазақ фольклорында ғана кездеседі. Хикая ұзақ даму жолын бастан өткергендіктен, сол мезгіл ішінде жана хикаялар туып отырса, екінші жағынан көнелері ертегіге айналған, басқа жанрлармен байланыста болған.

Әпсана-хикаят деп кейде ертеде болған бір оқиғаны көркемдей баяндайтын, бірақ көбінесе ойдан шығарылған, я болмаса кітаби және діни сюжетті барынша әрлеп, әсірелеп әңгімелелітін прозалық шығармаларды айтамыз. Тақырыптық және сюжеттік мазмұнына қарай қазақ әпсана-

хикаяттары шартты түрде тарихи-мекендік, кітаби-діни және утопиялық болып келеді.

Аңыздың мақсаты тындаушыға мәлімет беру болса, эпсана-хикаяттың негізгі функциясы - ғыбырат беру. Бұл екі жанрдың (аңыз, эпсана-хикаят) түп негізінде өмірде болған бір оқиға болады. Әрі аңыз болған оқиғаның дәуіріне жақын болады. Оқиға онша көркемделмей, мағлұматтық мақсатта айтылады. Біртіндеп оқиға болған дәуірден алыстайды. Қоспалар қосылып, әу бастағы оқиғалар көмескеленеді. Әңгіменің көркемдік сипаты артады. Осыдан келіп аңыз Әуелбастағы ерекшелігінен айрылады да, эпсана-хикаятқа ауысады.

Эпсана-хикаят кейде ойдан шығарылып, тарихи оқиғаға негізделмейді не болмаса басқа бір шығармадан (кітап, ертеке, құраннан, т.б.) алынады. Белгілі фольклорист ғалым С.Қасқабасовтың айтуына қарағанда, халық прозасының бұл екі жанры сонау алғашқы қауым адамдарының күнделікті тіршілігінде пайда болған. Сөйтіп адамзат қоғамының әр кезінде туып та, өзгеріп те отырған. Бізге жеткендері сол бұрынғылардың негізінде туған шығармалар.

Тарихи-мекендік эпсаналарда белгілі бір жер-сумен мекеннің тарихы және тарихта болған адамның іс-әрекеті жайында сөз болады. Бірақ әңгіме дәл эпсана-хикаяттағыдай болмауы мүмкін. Соған қарамастан мекеннің де, адамның да тарихта болғаны шын. Сондықтан тарихи-мекендік деп аталады. Мәселен, «Тоқпанның балалары» эпсанасы және ажалдан құтылудың амалын іздеген Қорқыт туралы эпсаналарды атауға болады.

Түп тамыры көне заманның мифологиялық ұғым- нанымдарымен сабақтасатын хикаят жанрының қалыптасуы ислам дәуірінен бұрын. Ал ислам қазақ еліне кең тараған кезде ол жанр ретінде қалыптасқан. Ескендір туралы айтылатын фольклорлық шығармалар эпсана-хикаятқа жатады. Ескендір патшаның өлмес суды іздеуі Рабгузидің «Қисса-сул әмбиясынан» келген. Екінші сюжет қос мүйізді Ескендір мен шашатаразшы Низамидің «Ескендір-намасы» арқылы таралса, үшінші жұмаққа тап болып көз сүйегін алған Ескендір жайындағы сюжеттің негізі - Талмудтағы мысал.

Утопиялық эпсана-хикаяттар ғалымдардың айтуына қарағанда әлеуметтік өмірдің аласапыран шағында, халық бір қиындыққа тап болған кезде туатын көрінеді. Қауымға жайлы құтты қоныс, не көпті қиындықтан құтқаратын бір қайраткер жөнінде аңыз-әңгіме шығады да, ол уақыт өте келе біртіндеп эпсана-хикаятқа айналады. Бұл шығармаларда өткен тарихтан гөрі қиялдан, арманнан туған оқиғалар мен кейіпкерлер дәріптеледі, заман, адам, жер-су, мекен халықтың қалауы бойынша суреттеледі, олар осылай болса екен деген тұрғыда көрсетіледі. Мысалы, «Қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған заман», «Жер жаннаты Жиделібайсың», «Тығулы жатқан қазына» т.б.

«Жер жаннаты Жиделібайсында» кейіпкер елге, малға жайлы жер іздеп, жаһанды шарлайды. Осы сюжет кейде Асанқайғы, бірде оның әкесі Сәбит, кейде оның баласы Абат, кейде Өтеген батыр есімдеріне байланысты айтылады. Олар іздеген құтты мекен бірде Жерұйық деп аталса, бірде Жиделі-Байсын делінеді. Бұл - халық қиялынан туған жер. Сонымен, эпсана-хикаят өз бойына миф пен аңыздың қасиетін сіңірген жанр.

Сюжеттік оқиғасына қарай тарихи-мекендік, кітаби- діни, утопиялық болып үш топқа бөлінетін эпсана-хикаяттын тарихи-мекендік, утопиялық сипаттағы әңгімелер эпсанаға, ал кітаби діни оқиғаға құрылған шығармалар хикаят тобына жатады.

Тұжырым. Аңыздық прозада тарихи шындыққа, нақтылы деректерге негізделген әңгімелер халықтың ауыз әдебитінде аңыздарға айналған. Бұл аңыз әңгімелер бертін келе әр түрлі қоғамдық жағдайларға, халық тілегіне сәйкес өзгеріп, жаңарып отырған, оған бергі заманның өмір шындығынан туған жаңа оқиғалар, көзқарастар қосылған. Аңыздық прозаның бәрінде адамдардың аттарын айнытпай сақтай отырып, соңғы кездің тілектерін көрсететін аңыздар да қосылған. Аңыз-қазақ халық ауыз әдебиетінің тарихи негізі бар мол саласы. Онда айтылатын оқиғалардың, кейіпкер аттарының, елді мекен, жер атауларының, мезгіл мөлшерінің деректілігі басым келеді. - Аңыздың негізгі ерекшелігі шығарма мәтіні қара сөзбен баяндалатындығы эпостағыдай кейіпкерді тарихи прототиінен көп алшақтатпайтындығы, циклды боп келуі дейді. Қазақ аңыздарынан Қорқыт ата, Асан Қайғы т.б. көптеген тарихи адамдар туралы аңыздар бар. Эпсана - халықтың наным - сенімінен, арман - қиялынан туған прозалық жанрдың бірі, шындық пен қиялдың элементтерін пайдалана отырып, белгілі бір тарихи оқиға немесе атақты тұлға, Я болмаса топоним жайында көркемдей баяндайтын әңгімелер . Халық прозасының бұл жанры үш түрге бөлінеді: а) тарихи - мекендік эпсаналар, ә) әлеуметтік - утопиялық эпсаналар, б) діни - кітаби хикаяттар. Ғалым С.Қасқабасов орыстың «Легенда» сөзіне «Эпсан хикаят» терминін балама етті. Миф ерте замандағы адамдардың өзі туралы, қоршаған ортасы, жалпы ғалам туралы, олардың орны мен реті, өзара байланысы, пайда болуы мен жоқ болуы туралы түсінігі. Ал ертегі адам өзі мен ғалам туралы не білген? Ол түсінік бойынша ғаламда білгілі бір тәртіп бар, жануарлар, адамда, перілер, құбыжықтар, Құдайлар, дәулер, алыптар мекен етеді. Хикая (әңгімелеу) шығыс - түркі әдебиеттерінде әңгіме, новелла мағынасында қолданылатын әдеби термин . Хикая повесть пен романның бұрын пайда болған жанр . Хикая желісі шытырман сюжетке құрылады. Авторлары белгісіз, ауызша тарап, фольклорлық сипаталған хикаялар да бар . Хикаяның өлеңмен жазылған түрі «хикаят» делінеді.

Бақылау сұрақтары

1. Ғалымдардың тұжырымы бойынша қазақ мифіндегі құбылудың себеп-салдары қандай үш түрлі себепке байланысты болады екен?
2. Аңыздық прозаның басқа жанрлардан басты ерекшелігі қандай?
3. Тарихи аңыздарға мысал келтіріңіз.
4. Тарихи және топонимикалық аңыздар тақырып-мазмұнына қарай қандай топтарға бөлінеді?
5. Белгілі фольклорист ғалым С.Қасқабасовтың эпсана-хикаят туралы айтқан пікірі жөнінде не ойлайсыз?

Оқуға ұсынылған әдебиеттер

1. Қасқабасов С. А. Қазақ халық прозасы. - Алматы, 1984.-270 б.
2. Қасқабасов С. Жаназық. Әр жылдағы зерттеулер. Астаны: Аударма, 2002.-584 б.
3. Қасқабасов С. Елзерде. Әр жылдағы зерттеулер. –Алматы: Жібек жолы, 2008.-504 б.
4. Субханбердина Ү. Әдеби мұра. Алматы, Жазушы, 1970.-255 б.
5. Қазақ халық әдебиеті. Екі томдық хрестоматия. I том. Құраст. С.Садырбайұлы; жалпы ред.басқ. Қ.Әбдезұлы. Алматы: Қазақ университеті. – 2015. -276 б.
6. Қазақ халық әдебиеті. Екі томдық хрестоматия. II том. Құраст. С.Садырбайұлы; жалпы ред.басқ. Қ.Әбдезұлы. Алматы: Қазақ университеті. – 2015. -276 б.
7. Марғұлан Ә. Ежелгі жыр-аңыздары. Алматы: Ғылым, 1985. –432 б.